

И ТИТО ЈЕ РАЊЕН*)

Пре мрака почели смо се припремати за ноћни марш. Трећа чета Пратећег батаљона, у којој сам се налазио, пратила је друга Тита и остале чланове Врховног штаба. Требало је прећи узаном и једином стазом испод немачких положаја поред Тјентишта и ићи даље, улево, на Милинкладе. Немци су држали положаје поврх самог поља, село Тјентиште и брдо Кошур. Пошто су овим правцем већ биле прошле наше челне јединице, Немци су сматрали да ће туда проћи и остале наше колоне, па су ову долину, нарочито стазу, тукли јаком артиљерском ватром. Другог пролаза није било у правцу Милинклада. Тек што смо наишли на окуку стазе код Тјентишног поља у висини к 577, Немци су отворили артиљерску ватру по нашој колони на чијем је челу ишао друг Тито. Од овог ватреног налета на зачеље колоне погинуо је друг Осмић родом из околине Прозора. Друг Тито издао је наређење да се убрза покрет, како би се избегла артиљерска ватра, и да се батаљон са комором склони у једну јаругу која је била испред нас. Он и неколико другова Врховног штаба, у пратњи непотпуне 3 чете, продужили су покрет. Скренули смо са стазе улево. Спустила се мркла ноћ. Почела је да пада јака киша, какву познају само планине. Био је то тежак и један од најнапорнијих маршева који сам запамтио. Није се видео друг испред друга. Везу и отстојање одржавали смо према лупи ногу и шуштању лишћа. Скакало се са камена на камен, са класе на кладу по беспутном и врлетном терену североисточних падина Казана и Озрена. Када би неко пао у неку вртачу, друг иза њега би сачекао да се овај дигне и да му пружи руку како не би и сам у њу упао. Светло се није смело палити. Ни говорити нисмо смели, пошто смо били исувише близу немачких положаја. Ако би неко случајно само ударио оружјем о камен или пањ, распарао би ноћну таму рафал немачког „шарца“.

Пред само свитање киша је престала. Потпуно се било развдрило, али то нама није било мило, јер смо знали да нам неће дати мира непријатељски авиони. У том смо стигли на један пропланак на североисточној падини Озрена и сместили се у једној уској јарузи. Остале колоне продужавале су марш. Кад је реч о маршу, издржљивости и покретљивости, треба напоменути да је мало који борац у

*) Чланак је објављен у зборнику „Сутјеска“, књига I, издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, библиотека „Из ратне прошлости наших народа“.

Пратећем батаљону био старији од 30 година, па, ипак, тешко је било издржати у колони на чијем се челу кретао друг Тито. Чим бисмо поседали на мокру земљу, уморни и гладни, хватало нас је дремеж. Командир чете ишао би од једног до другог и будио људе да не би неко остао у случају покрета. Колоне рањеника измешане са појединим борбеним јединицама одмицале су преко Милинкладе, а нове су пристизале испод нас, у јаругу. Сунце је било отскочило кад смо и ми кренули брзим кораком преко једног пропланка и изишли на Милинкладу (к 1001). То је један мали плато, покривен ређом буковом шумом и по неком јелом, који се протеже према северу од Озрена. Било је то 9 јуна. Тај дан остаће нам у незаборавном сећању. Овај плато био је сав изрован од бомбардовања претходног дана. На дрвећу је била огуљена кора, гране поломљене и изукрштане по земљи.

Југоисточно од нас видели су се немачки положаји на падинама Кошура и Округлице, а на супротној страни, непосредно поврх нас, водиле су се огорчене борбе за голо и обло брдо Озрен. Отстојање између ових немачких положаја није било веће од 2—3 км. Били смо у домету пушчане и митраљеске ватре са свих страна. Тек што смо стигли на ту раван, наишли су непријатељски авиони „роде“, како смо звали мале, али пакосне немачке авионе. Заокружили су изнад нас неколику пута и просули мале бомбе које су се распрскавале и при удару у гране. Запљуштала је челична киша. На неколико корака од нас лежао је друг Тито у једном удубљењу. Сваки од нас, чим се мало прибрао од првог пљуска експлозије, скретао је свој поглед ка месту где је лежао друг Тито. Он се дигао. Срца су нам заиграла, — значи није му се ништа десило.

Још се није био ни дим експлозије разишао на овом малом бомбама узораном платоу, и тек што смо се помакли за неколико корака, наишао је други налет непријатељских авиона, сада још у већем броју. Друг Тито опет је легао уз оборену кладу, поред једног старог пања. Његов пратилац, Буро Вујовић, стајао је непосредно крај њега уз једну букву, а мало даље шеф енглеске мисије. И ми смо се распоредили на неколико корака даље, једни су стајали уз дрвеће, а други су лежали.

Загрмеле су и затресле земљу и зрак снажне експлозије, заслепљујући и заглущујући нас. Пршти земља, камење и грање по ваздуху. Мали плато претворио се, чинило ми се, у вулкан изнад кога су надлетали немачки авиони и распиривали га да би још снажније горео. Ошамућен детонацијама, у полусвесном стању, као кроз сан, видео сам како прсну и претвори се у магловиту прашину стари пањ крај кога је лежао друг Тито. Другови, који су били прибрани и при свести, скочили су и потрчали у том правцу. Из те експлозије искочио је и друг Тито. Први се крај њега нашао друг Марко. Као да се одједном разведрило, као да се нису низале експлозије и сејале смрт око себе, потрчали смо кроз густу загушљиву маглу за другом Титом. Нисмо ни приметили да је рањен. Тек када смо мало одмакли, приметили смо да из његовог левог рукава цури крв. Кроз мишицу леве руке прошло му је једно парче од бомбе која је разорила пањ испред

главе друга Тита и која је угасила живот другу Ђури Вујовићу, шефу енглеске мисије и још неколицини другова из 3 чете, који су били у његовој непосредној близини. Ту је погинуо и пас „Лукси“ који се био прибио уз друга Тита.

Мало касније су опет наишле „штуке“. Једна за другом пикирале су на овај мали простор између два немачка положаја. Ми смо се склонили врх једне јаруге, ближе немачким положајима, како нас не би бомбардовали. Када се завршио напад „штука“, разместили смо се на јужној ивици овог платоа у једном камењару и ту смо остали до ноћи.

На околним брдима развијала се борба све већом жестином, нарочито за обли вис Озрена, око кога су кружили непријатељски авиони. Испод нас налазила се пуна јаруга рањеника који се у току дана нису успели пребацити преко Милинкладе у поток Хрчавку, где су се пребацивале јединице и остали део нашег батаљона.

Ни овога дана није било ничега за јело ни за нас борце, ни за друга Тита и остале чланове Врховног штаба. Потресени бригом за другом Титом, некако смо лакше подносили страшни осећај крајње изгладнелости, који иначе отупљује човека, неодбрањиво наваљујући на њега сном о комадићу хлеба.

Навече смо кренули са Милинкладе низ стрме падине и спустили се у поток Хрчавку где смо се састали са осталим деловима батаљона и продужили марш уз поток Хрчавку, а затим стазом уз големо брдо Дебелу Раван и Катунште. Од потока Хрчавке даљу пратњу друга Тита преузела је 2 чета нашег батаљона. Пењање уз ово брдо било је тешко; изгледало нам је као да оно нема краја и да је веће него Дурмитор. Сутрадан смо избили код Лучких Колиба, у једну увалу између Љубиног Гроба и Кошуте. Немци су жестоко нападали на Љубин Гроб и Кошуту да би нас уништили у том узаном простору, на коме смо се нашли тога дана. Активност непријатељске авијације почела је још у раним јутарњим часовима пошто је био ведар дан. Опет смо се нашли у сличној ситуацији и на уском простору као и претходног дана на Милинклади.

3 чета Пратећег батаљона изашла је и заузела положај на гробену поврх потока Трескавца како би спречила продор непријатеља тим потоком према Лучким Колибама са правца Чуковрине. На суседним косама биле су на положајима и остале чете Пратећег батаљона ради непосредног обезбеђења Врховног штаба. У поподневним часовима било је покушаја мањих непријатељских снага да се пробију уз овај поток али су успешно одбијене ватром 3 чете. И на правцу 2 чете било је мањих борби. Митраљеска и пушчана ватра, допуњавана митраљирањем из авиона, чула се са свих страна. Из батаљона је овог дана погинуло 9 другова, углавном од бомбардовања.

Ни овог дана нисмо ништа јели. Ако је и било у комори нешто за кување, није се смела ложити ватра. Срећни су били они другови који су имали ножеве, те су могли љуштити кору младог буковог дрвећа, стругати са ње мезгру и гутати. Тиме се глад бар заваравала.

Врховни штаб је радио. Друг Тито, иако са завијеном руком, као и обично у најтежим часовима, зрачио је снагом и чинио нас довољно јаким, способним да и у том моменту видимо коначну победу над непријатељем и бољу будућност.

Навече 10 јуна, у мраку, опет се формирала колона и кренула у правцу Мрчин Колиба. У колони је маршовао и друг Тито. Страшна, умртвљујућа изнемоглост и блато прикивали су оголеле, набрекле табане за земљу. Више него снага мишића, свест и осећај да напред иде рањени друг Тито, исто тако гладан и измучен као и ми, покретали су снагу наших бораца и ове хладне ноћи, у којој смо пролазили кроз пробијени ватрени и челични обруч немачких дивизија.

Ујутру 11 јуна избили смо на једну чистину и скренули у јаругу поред потока у близини Мрчин Колиба и ту се зауставили. На околне косе истурена су борбена осигурања. Ситуација непосредно око нас изгледала је нешто повољнија него претходног дана. Падала је киша и нису нас тукли непријатељски авиони. Око подне, некако баш кад смо се спремали да примимо по парче меса заклане мазге, са једне косе у непосредној близини Немци су отворили ватру. Брзо смо излетели на положај према тој коси, како борци из Пратећег батаљона, тако и чланови Врховног штаба. Након кратког пушкарања установило се да се овде радило о мањим непријатељским снагама, заправо да је то био немачки „труп“, мања група војника са аутоматским наоружањем за препаде у шуми, првенствено на штабове и болнице.

У први сумрак наложене су ватре ради печења меса од мазге, од које су по парче добили сви, како борци Пратећег батаљона, тако и чланови Врховног штаба. После Маглића, то нам је био први бољи дневни оброк. Ко није успео да на брзину испече месо није то више могао, јер су, мада је била већ ноћ, наишли авиони, те га је морао појести пресног.

Смртоносни обруч на кањонима Сутјеске, као и многи други, раскинут је херојским напорима и подвизима наших бораца са другом Титом на челу. И, у том бесмртном, јединственом подвигу пробоја непријатељског обруча на Сутјесци протекла је крв друга Тита и слила се у голему реку крви неустрашивих бораца, којом су цементирано темељи наше социјалистичке домовине.